

Společenská změna po roce 1989: reforma, tranzice, transformace

Současná česká společnost

Marek Skovajsa

Katedra sociologie, FF UK

Transformace – tranzice - reforma

Transformace:

celková proměna společnosti (ekonomiky, politiky, kultury, hodnotových orientací atd.) ve smyslu *modernizace*

Přechod / tranzice (k liberální demokracii, tržnímu hospodářství):

Usměrňovaný vývoj k předem danému modelu (západní liberální demokracie a kapitalismus)

Reforma:

Komplexní politicky řízená změna v dílčí oblasti státní politiky nebo ve všech oblastech.

Teorie postkomunistické transformace

1. generace
(1989-1999)

teorie modernizace

důraz na systémy

x evolucionismus

teorie tranzice (přechodu)

důraz na aktéry a instituce

path-dependencies, stateness, politická kultura

2. generace
(2000-2010 ...)

(1) Postcommunism approach

a) theory of totalitarianism

b) Eastern European area studies

b1) shared legacy x b2) diversity

c) Global perspective

(2) governance approaches

(3) Historical institutionalism, theories of path-dependency, disciplined contextualism

(4) Social mechanism approach

(5) Interpretatively oriented approaches in the tradition of action theories, cultural theories or network analyses

(6) Post-colonialism, ethnography, social anthropology

(7) Discourse analysis

(8) Approaches of exogenous promotion of democratisation and transformation

(9) Approaches of theoretical combining

+ (10) Europeanisation

Approaches to post-communist transformation

(1) *Postcommunism approach* (Bunce, 1999; Bunce, McFaul & Stoner-Weiss, 2010; Ekiert & Hanson, 2003a; Hann, 2002; Holmes, 1997; Kitschelt, Mansfeldova, Markowski & Tóka, 1999; Sakwa, 1999; Segert, 2007a; Staniszki, 1999; Rose, 2009);

(2) *Governance approaches* (Beyer, Wielghohs & Wiesenthal, 2001; Beyer, 2008; Diamond et al., 2010; Elster, Offe & Preuß, 1998; Wiesenthal, 2002);

(3) *Historical institutionalism, theories of path-dependency, disciplined contextualism* (Beyer, 2006; Ekiert & Hanson, 2003a; Stark & Bruszt, 1998; Tatur, 2002);

(4) *Social mechanism approach* (Elster et al., 1998; Pfaff, 2006; Pickel & True, 2002; Schmid & Wehrich, 2001);

(5) *Interpretatively oriented approaches in the tradition of action theories, cultural theories or network analyses* (Badescu & Uslaner, 2003; Höhmann, 2002; Kennedy, 2002; Ledeneva, 2006; Marková, 2004; Meyer, 2006; Müller, 2008; Pollack, Jacobs, Müller & Pickel, 2003; Spohn, 2002);

(6) *Post-colonialism, ethnography, social anthropology* (Burawoy & Verdery, 1999; Hann, 2002; Korek, 2007; Kovacevic, 2008);

(7) *Discourse analysis* (Dryzek & Holmes, 2002; Glasinska & Krzyzanowski, 2009; Jacoby, 2004; Kennedy, 2002; Kovacevic, 2008);

(8) *Approaches of exogenous promotion of democratisation and transformation* (Bönker & Wielghohs, 2008; Bunce et al., 2010; Cernat, 2006; Jacoby, 2004; Kutter & Trappmann, 2006; Orenstein, Bloom & Lindstrom, 2008; Schimmelfennig & Sedelmeier, 2005);

(9) *Approaches of theoretical combining* (Bönker et al., 2002b; Kollmorgen, 1996; Merkel 2010).

Transformace/tranzice v české sociologii

Pavel Machonin, Milan Tuček

Jan Keller

Miloslav Petrussek

Ivo Možný, Ladislav Rabušic

Petr Matějů, Jiří Večerník

Modrá osa přibližně odpovídá
politické dimenzi levice
(nahore) – pravý střed (dole).

ekonomie: Lubomír Mlčoch, FSV, Milan Sojka, VŠE, - Jan Švejnar, CERGE

Tituly k transformaci 90. let

Ivo Možný: *Proč tak snadno?*

Pavel Machonin: *Česká společnost a sociologické poznání*

Vladimíra Dvořáková, Jiří Kunc: *O přechodech k demokracii*

Petr Matějů, Jiří Večerník: *Ten years of rebuilding capitalism*

Jiří Kabele: *Přerody*

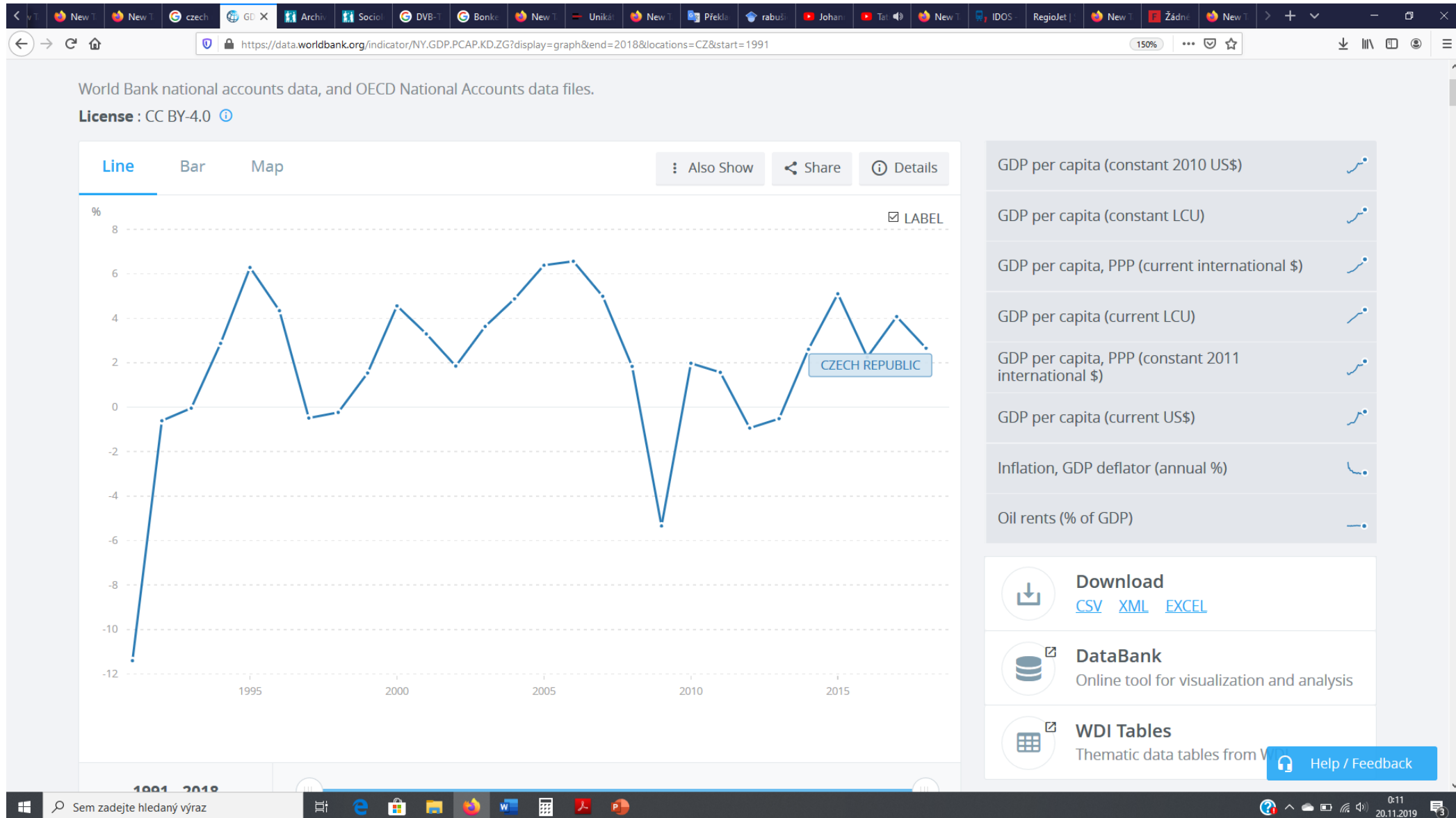
GDP per capita, PPP (current international \$) - Czech Republic

World Bank, International Comparison Program database

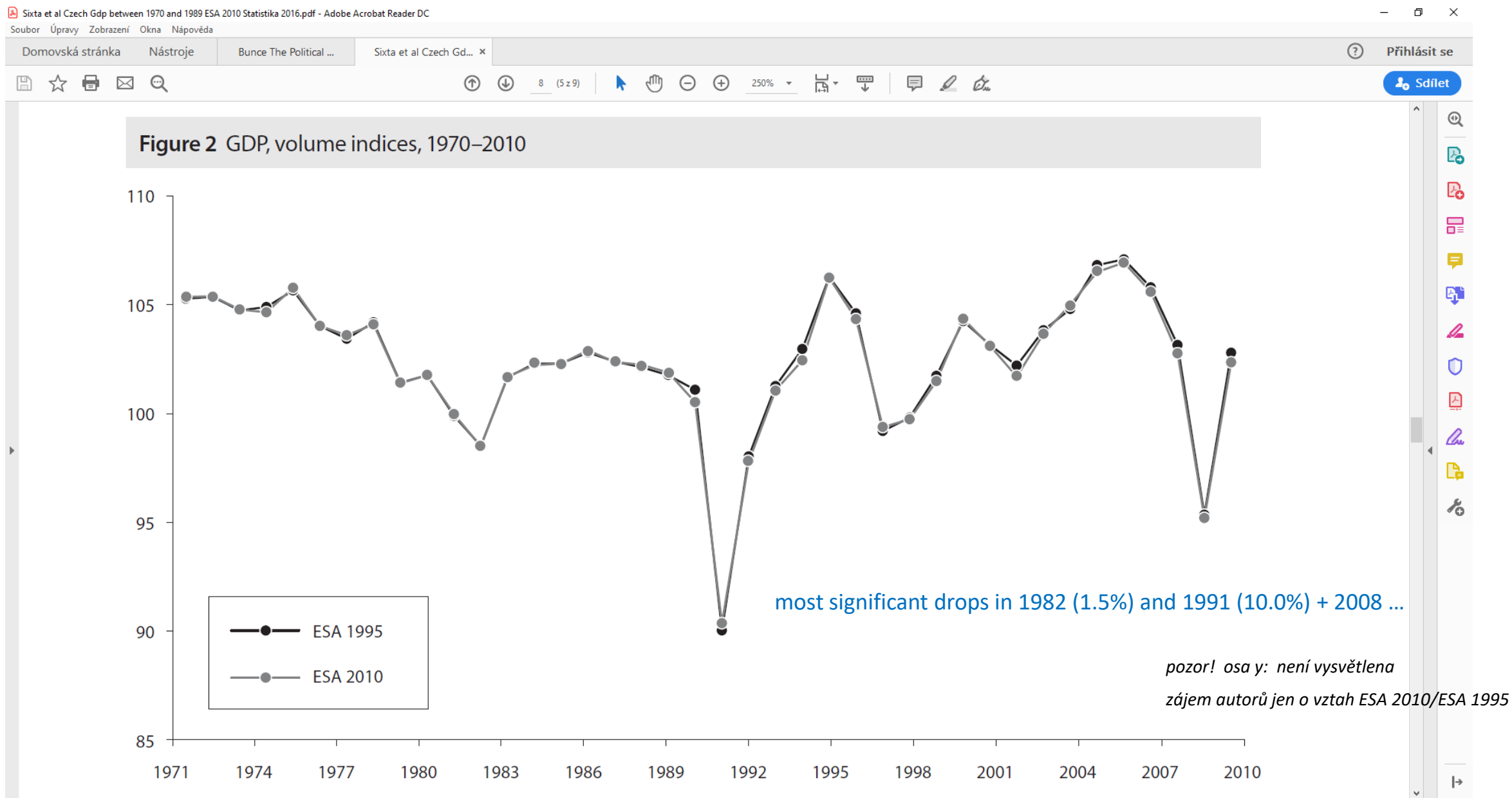

GDP per capita growth (annual %) - Czech Republic

World Bank national accounts data, and OECD National Accounts data files

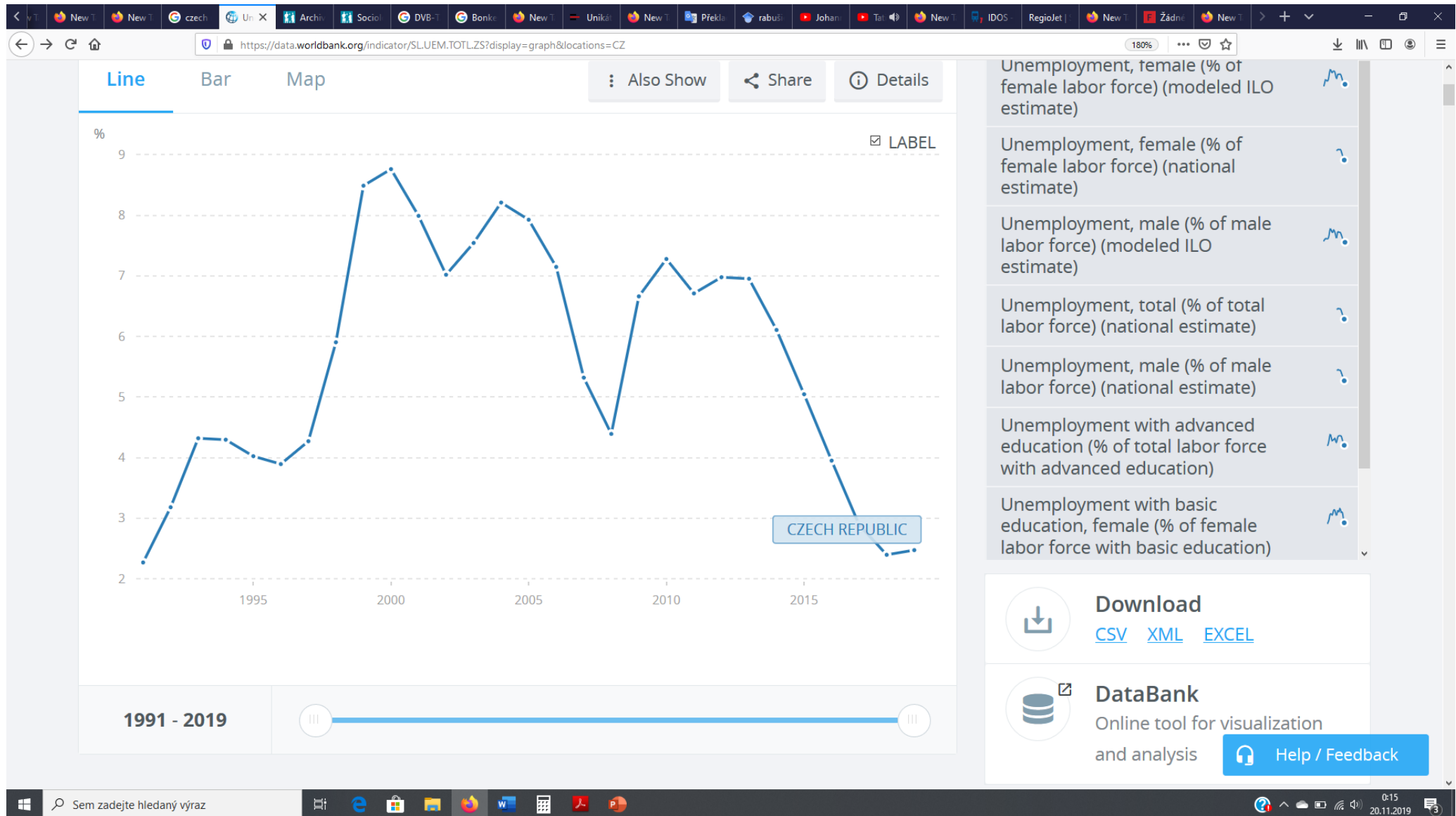

Zdroj: Sixta, Jaroslav, et al. "Czech GDP between 1970 and 1989 Based on ESA 2010." STATISTIKA-STATISTICS AND ECONOMY JOURNAL 96.1 (2016): 4-12.

Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) - Czech Republic

World Bank from ILOSTAT database. Data retrieved in September 2019.

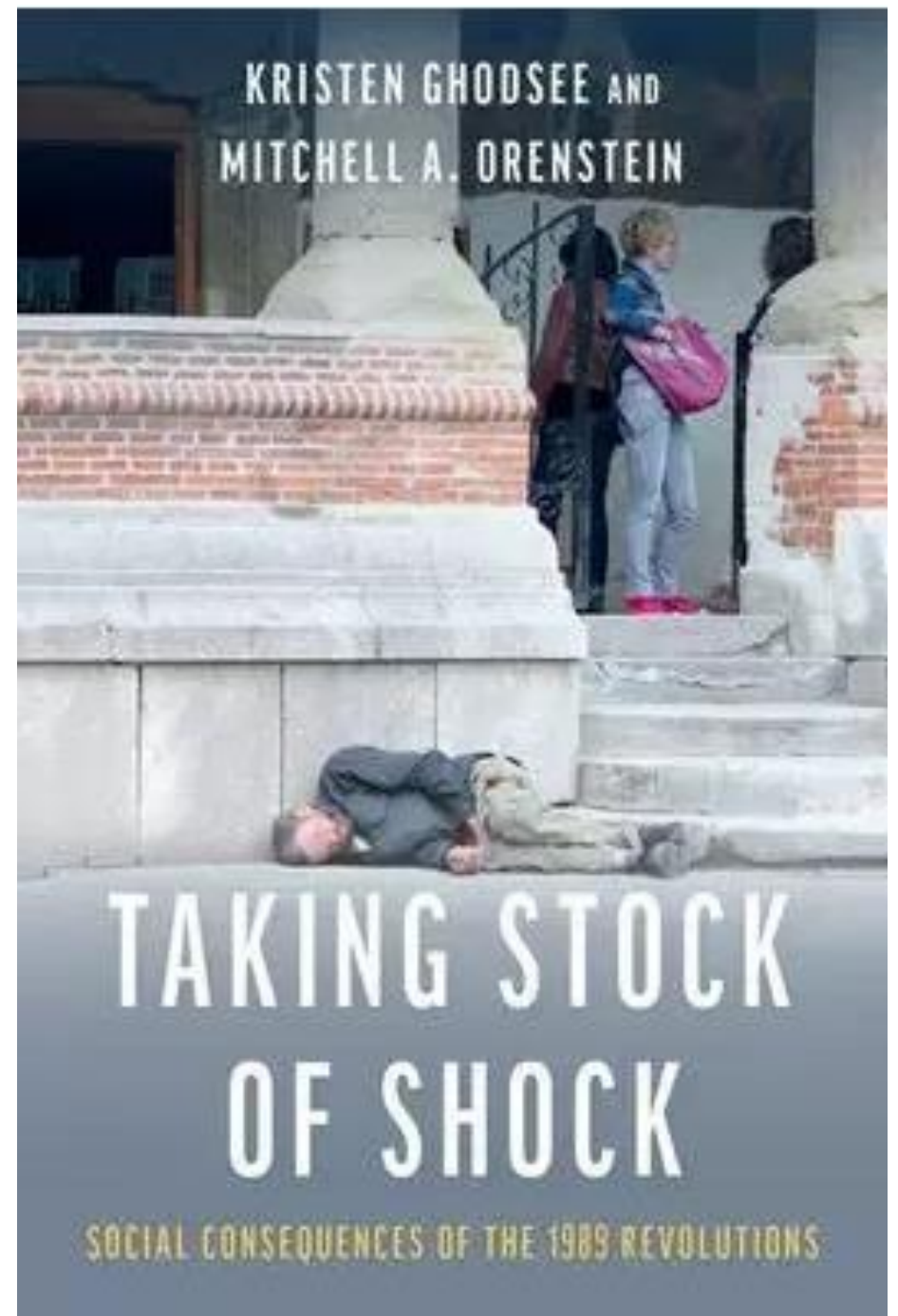
SOUČASNÝ AMERICKÝ POHLED NA TRANSFORMACI

Ghodsee, Kristen

- americká antropoložka, zkoumá státní socialismus a postsocialismus, také genderové otázky, výzkum v Bulharsku
- česky vyšla její kniha *Proč mají ženy za socialismu lepší sex: A další argumenty pro ekonomickou nezávislost* (2020)

Mitchell Orenstein

- americký politolog
- zkoumá sociální politiky, hybridní válku aj.
- v 90. letech prováděl výzkum v zemích Visegrádu vč. ČR.

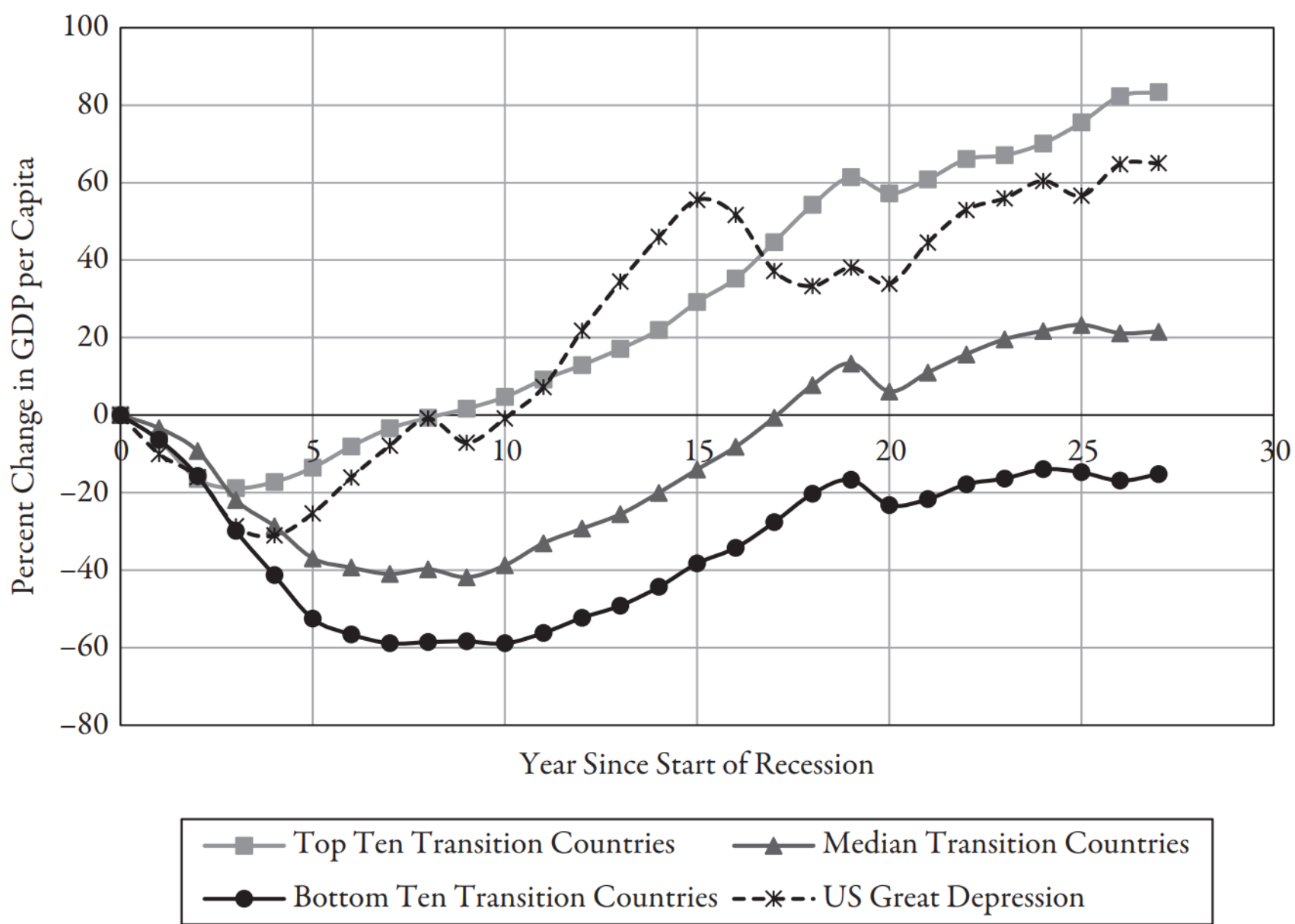

FIGURE 2.2. Postcommunist Transitions Compared to the US Great Depression (percent change in GDP per capita).

Source: Maddison Project Database, version 2018.

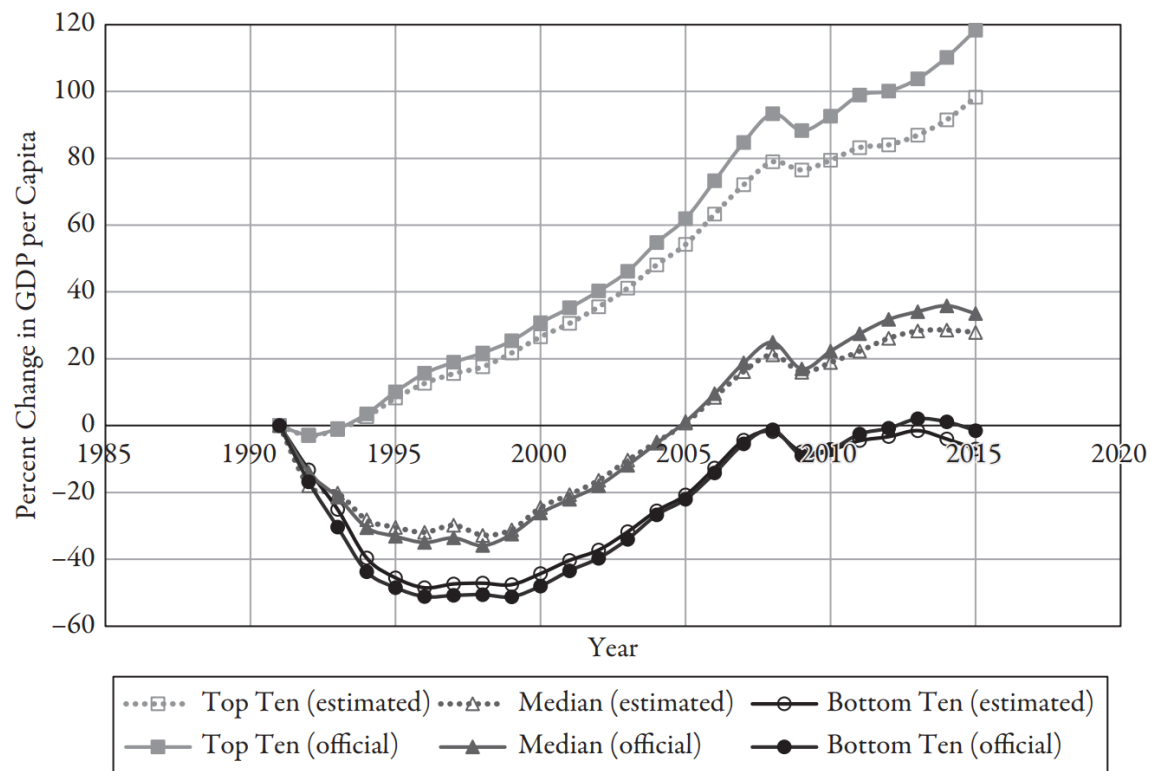

FIGURE 2.3. Estimated and Official Economic Performance (MIMIC). Countries are grouped by economic performance during transition. “Official” curves represent the growth rate in real GDP per capita. “Estimated” lines represent the growth rate in the economy as measured by both official GDP data and estimates of the unofficial economy. Note that the MIMIC database starts in 1991 and excludes six countries for lack of data: Kosovo, Macedonia, Montenegro, Serbia, Turkmenistan, and Uzbekistan, which accounts for any discrepancies with Figure 2.2.

Source: Maddison Project Database, version 2018, Medina and Schneider (2015).

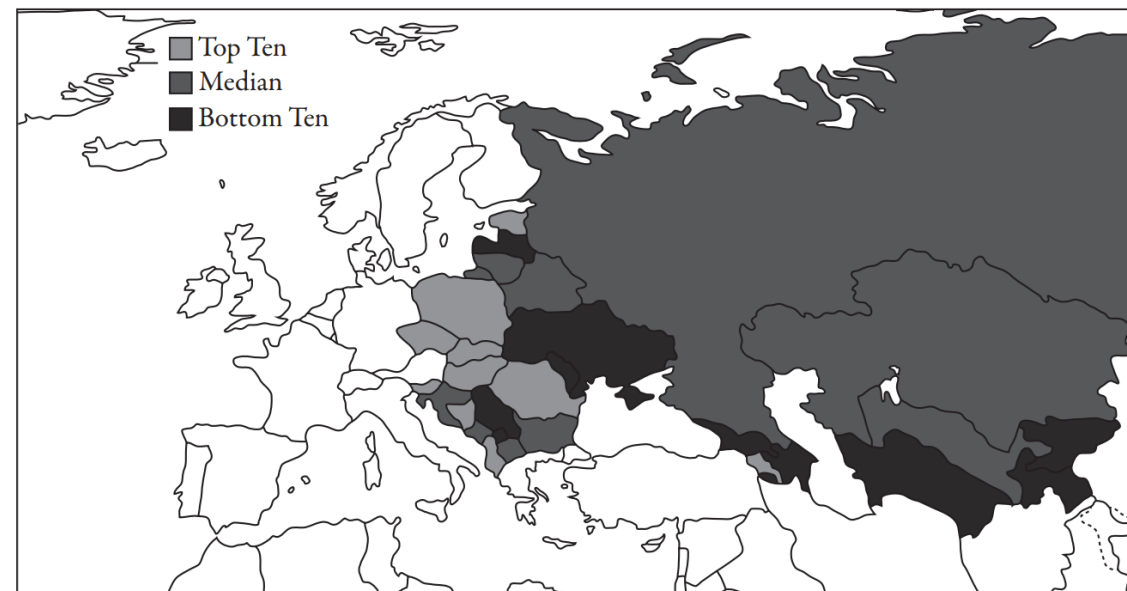

FIGURE 3.1. Drop in GDP per Capita by Country. In order to calculate countries’ ranking, first we rank them by % decrease from 1989 to the lowest level of GDP per capita, length of time from 1989 to the lowest level, and % increase from 1989 to 2016. The overall ranking is an unweighted average of these three rankings. Top ten are best performing economies. Bottom ten are worst performing economies.

Source: Real Per Capita GDP in 2010 US dollars (US Department of Agriculture Economic Research Service and World Bank 2018).

Nerovnost příjmového rozdělení

TABLE 2.4 Percent of National Income Flowing to the Top 1% before Taxes and Transfers

	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015									
<i>SOUTHEASTERN EUROPE</i>	4.72	5.67	8.24	8.51	8.80	8.57	9.66	<i>VISEGRAD</i>	3.27	4.94	8.50	8.87	10.64	10.21	10.30	
<i>Slovenia</i>			6.49	7.33	7.69	7.05	7.03	<i>Slovakia</i>	3.93	4.83	6.06	6.61	7.58	6.94	5.16	
<i>Montenegro</i>	5.66	5.12	7.56	7.66	6.86	7.02	7.49	<i>Czechia</i>	2.38	4.45	9.45	9.65	10.40	9.80	10.24	
<i>Kosovo</i>					7.09	6.82	7.96	<i>Hungary</i>	2.63	5.08	7.13	9.07	11.69	11.40	11.83	
<i>Albania</i>				8.31	8.34	7.64	8.06	<i>Poland</i>	4.16	5.41	11.36	10.16	12.90	12.69	13.98	
<i>Croatia</i>	4.24	4.89	6.92	7.56	8.81	7.96	8.16	<i>BALTICS</i>	4.70	6.74	11.58	11.49	13.47	9.41	10.33	
<i>Bosnia and Herzegovina</i>	5.52	5.03	7.45	8.63	8.59	8.16	8.80	<i>Lithuania</i>		6.14	8.34	7.73	9.16	8.87	10.18	
<i>Macedonia</i>		6.74	8.93	9.06	9.53	9.27	9.51	<i>Latvia</i>		5.47	11.15	11.27	11.10	7.99	10.27	
<i>Bulgaria</i>	3.46	5.07	12.82	9.14	10.41	9.97	12.10	<i>Estonia</i>	4.70	8.60	15.26	15.47	20.14	11.36	10.54	
<i>Serbia</i>		8.50	9.25	10.50	11.28	11.30	12.78	<i>EUROPEAN FORMER SOVIET UNION</i>	4.38	7.04	11.48	14.87	17.22	14.65	14.88	
<i>Romania</i>		5.43	8.23	9.50	11.39	11.95	15.88	<i>Moldova</i>		5.62	7.23	7.96	7.55	7.83	8.35	
								<i>Russia</i>	4.38	7.34	14.03	20.69	24.91	20.03	20.24	

Note: In order of low to high percentage by region in 2015.

Source: World Inequality Database (2020). (<https://wid.world/>).

Srovnání střední a východní Evropy s Čínou a Vietnamem

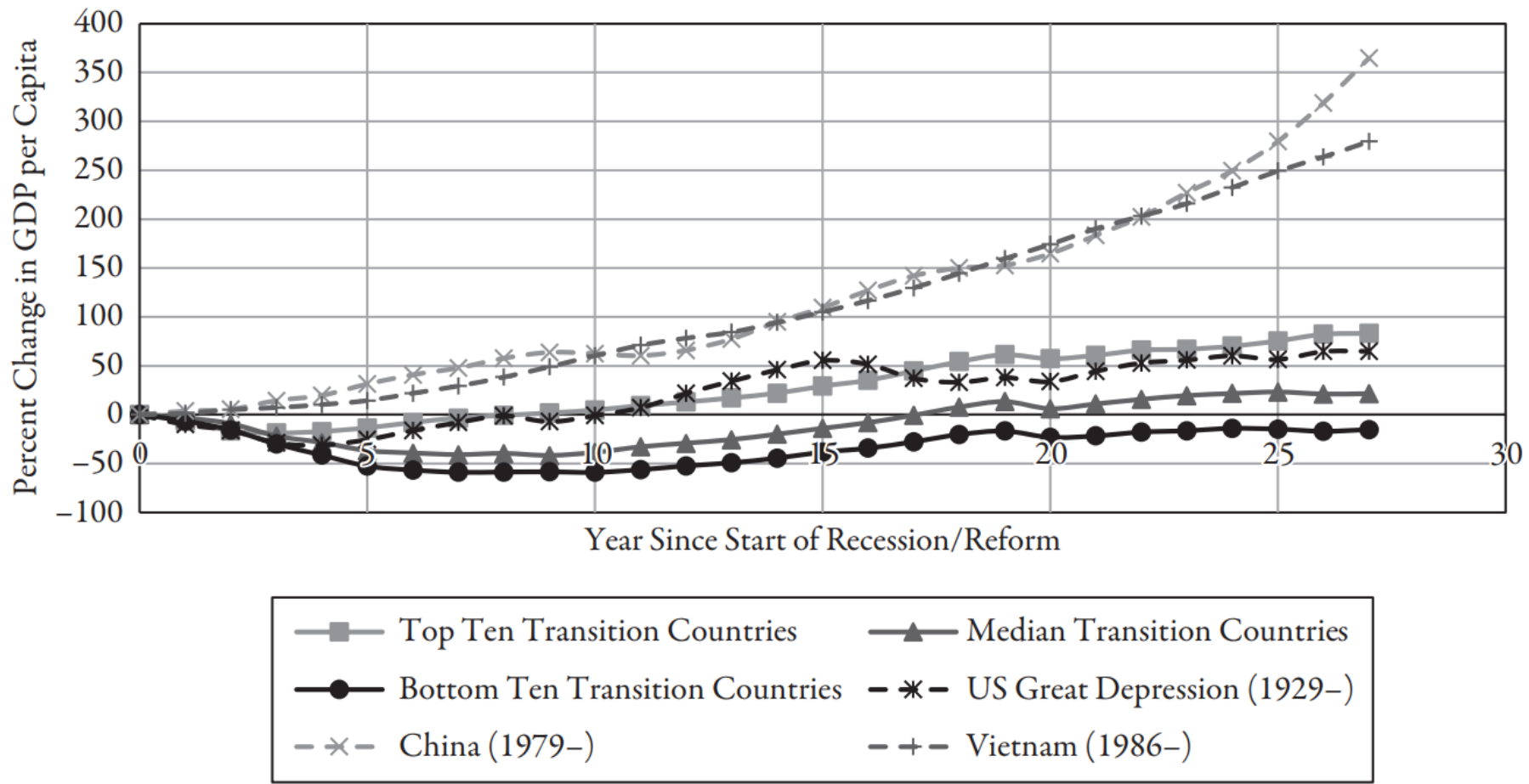

FIGURE 4.1. Postcommunist Transitions and Chinese and Vietnamese Miracles Compared.

Source: Maddison Project Database, version 2018.

Mortalita a naděje dožití

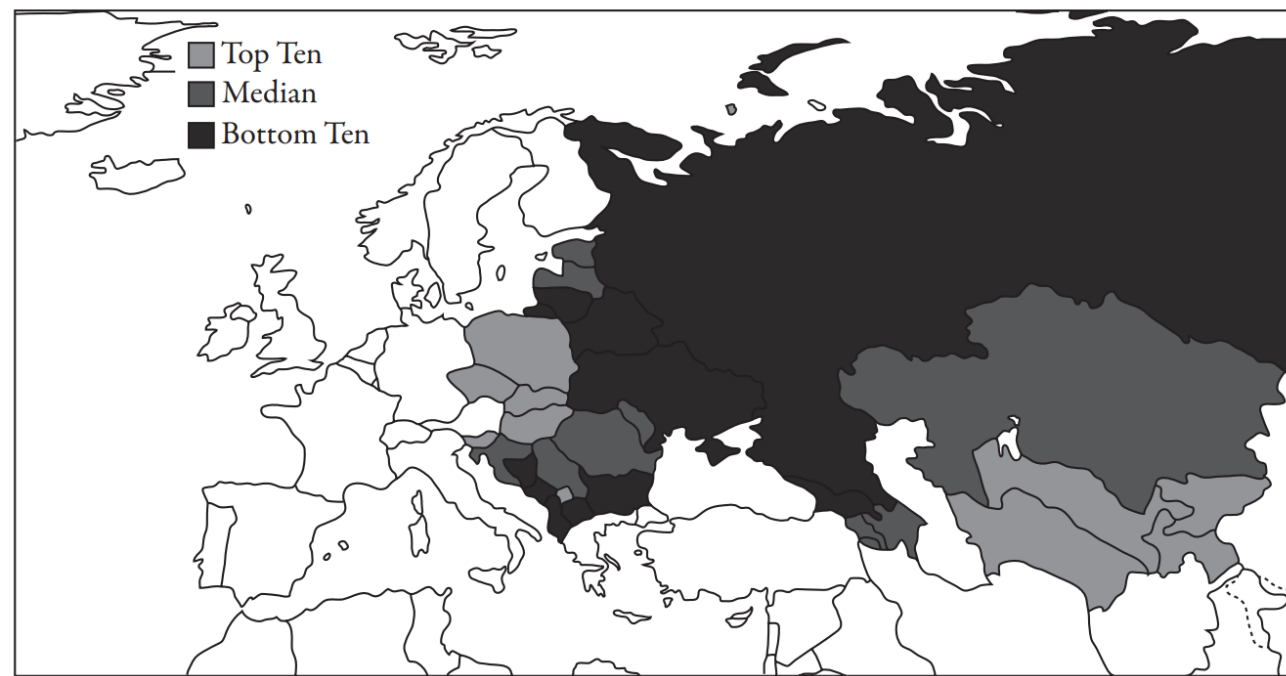

FIGURE 5.1. Crude Death Rate: Best and Worst Performing Postcommunist Countries. In order to calculate countries' ranking, first we rank them by % increase from 1989 to the highest death rate, length of time from 1989 to the highest level, and % decrease from 1989 to 2016. The overall ranking is calculated as an unweighted average of these three rankings. *Source:* Crude death rate (per 1,000 people) (World Bank 2018).

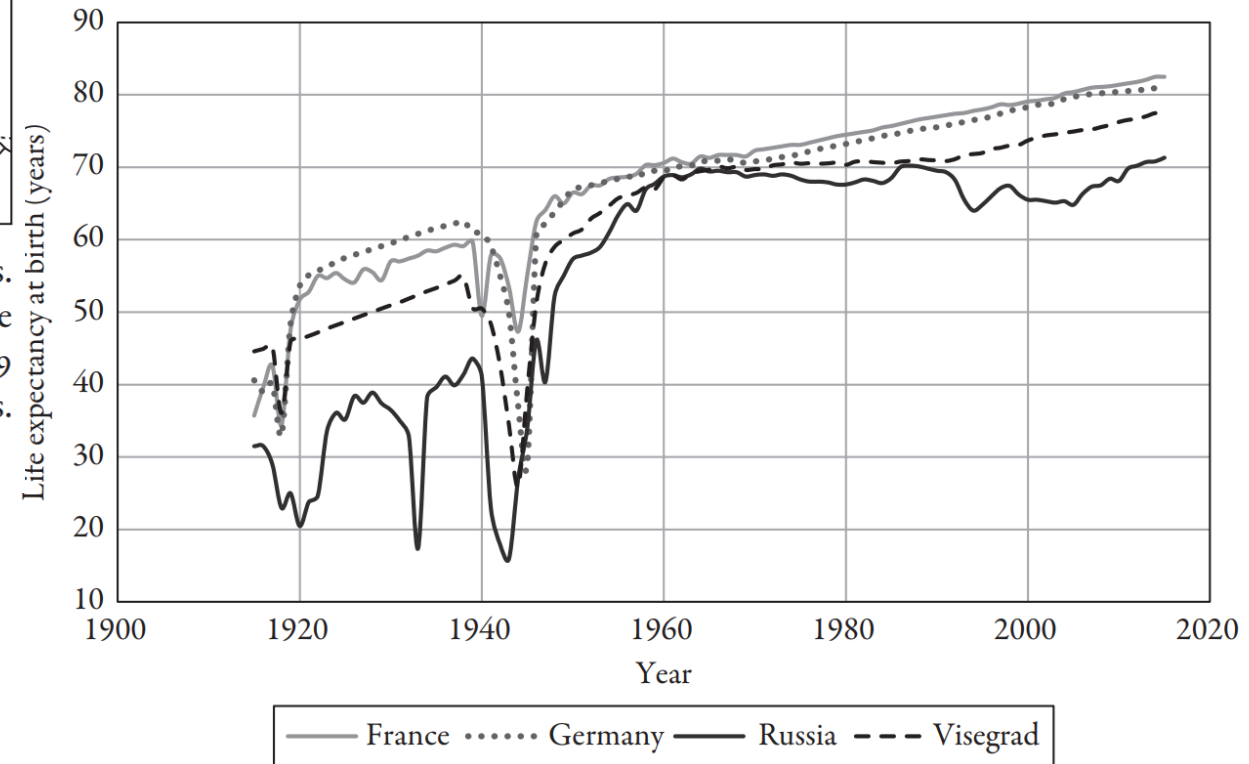

FIGURE 6.1. Life Expectancy in Russia, Germany, France and Visegrad Countries, 1915–2015.

Source: Gapminder (2020).

Migrační saldo

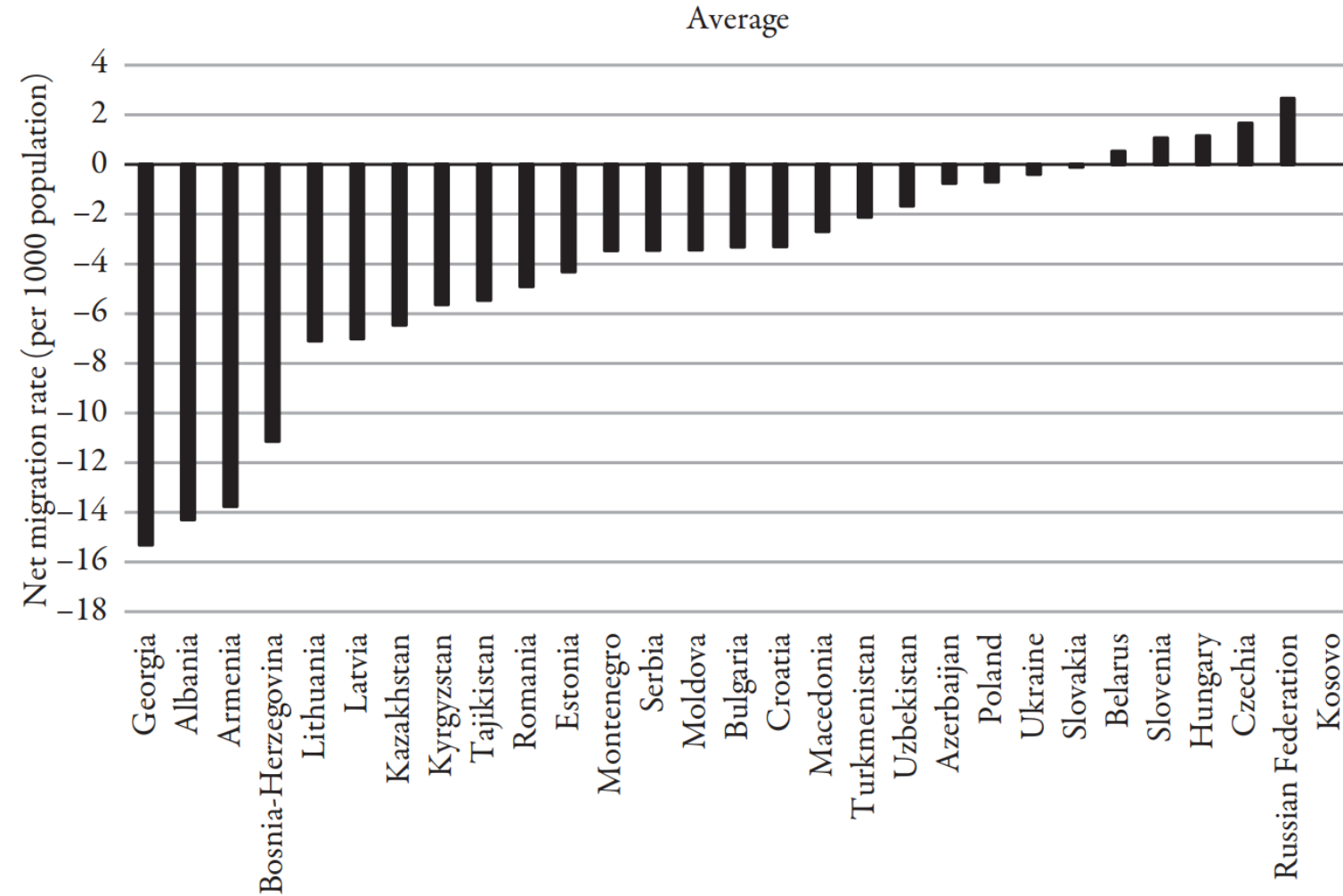

FIGURE 8.2. Average Net Migration Rate (per 1,000), 1992–2012.

Source: United Nations (2017).

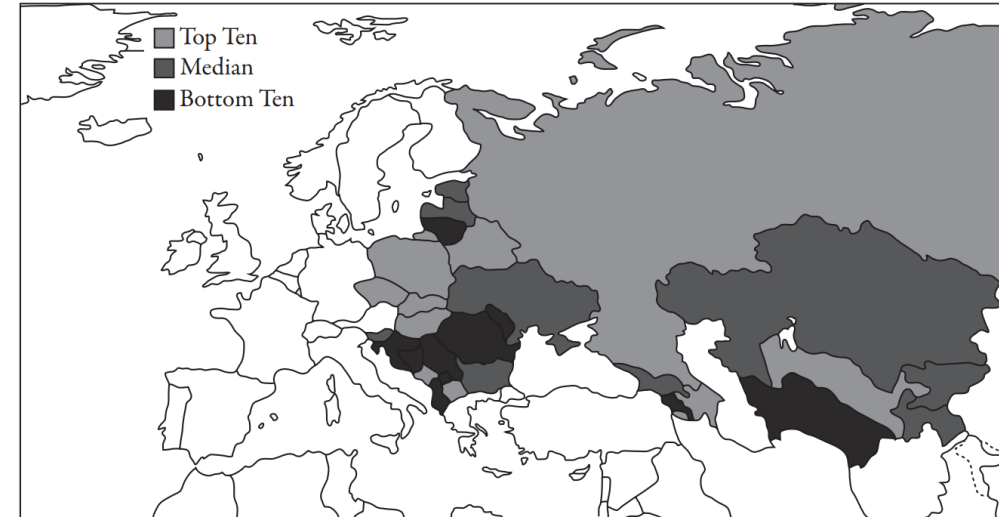

FIGURE 5.3. Net Migration Rate: Best and Worst Performing Postcommunist Countries. In order to calculate countries' ranking, first we rank them by percent decreases in net immigration rate from 1989 to the lowest level, length of time from 1989 to the lowest level, and percent increase from 1989 to 2016. The overall ranking is calculated as an unweighted average of these three rankings.

Source: Net migration rate (per 1,000 population) (UN 2017).

Český přechod k demokracii: disidenti a monetaristé

Teorie vládnoucí třídy v socialismu:

„**nová třída**“ (rudá buržoazie) = nomenklatura, komunistická byrokracie

Milovan Djilas (1957). *The New Class: An Analysis of the Communist System*.

intelligence (technokraté x humanitní)

György Konrád, Iván Szelényi (1979). *The Intellectuals on the Road to Class Power*.

Vývoj po r. 1989 (Szelényi et al.):

kapitalisté bez kapitalismu

Nomenklatura ovládla privatizované majetky státu.

kapitalismus bez kapitalistů

Nezávislá intelligence zabránila nomenklatuře ovládnout majetky. Difúzní majetková práva (kuponová privatizace).

Eyal, Gil, Iván Szelényi, Eleanor R. Townsley (1998). *Making capitalism without capitalists: The new ruling elites in Eastern Europe*. Verso. Viz recenze P. Matějů v moodlu.

Eyal, G. (2000). Anti-politics and the spirit of capitalism: Dissidents, monetarists, and the Czech transition to capitalism. *Theory and Society*, 29(1), 49-92.

- **disidenti** (humanitní vzdělanci) *V. Havel*
morálnost, pravda, autenticita, *antipolitika* = *mimosvětská askeze*, *občanská společnost* = *nitrosvětská askeze*, očištění společnosti (vč. lustrací), pastýřská moc
- **monetaristé** (neoliberální ekonomové) *V. Klaus*
přirozený tržní řád, racionální ceny, nezasahování státu

Spojenectví disidenti – monetaristé:

spřízněnost volbou v chápání společenské role intelligence:

občanská výchova, výchova k odpovědnosti, samoorganizace společnosti, technologie já

duch kapitalismu po r. 1989: racionalizace, odpovědnost za vlastní rozhodnutí, asketismus, autonomie a řízení na dálku → *neoliberalismus*

1989 = útěk z arbitrárnosti k objektivitě a racionalitě

státní socialismus: aspirace na racionální řízení společnosti, ale:

- „sociální přesycenost“ (vč. klientelismu a korupce)
- byrokratická arbitrárnost.

Šwirek, K., & Pospěch, P. (2021).

Escape from arbitrariness: Legitimation crisis of real socialism and the imaginary of modernity. *European Journal of Social Theory*, 24(1), 140-159.

Forms of capital (Pierre Bourdieu):

v 90. letech navázali Iván Szelényi, u nás I. Možný, P. Matějů

Economic

Objectivized

(objects, material possessions

Cultural

Embodied

(knowledge, skills

Social

Institutionalized

(academic titles, club memberships

Symbolic

Teorie transformace

Greskovits, Béla. "The path-dependence of transitology." In Bönker, Frank, Klaus Muller, and Andreas Pickel, eds. *Postcommunist transformation and the social sciences: Cross-disciplinary approaches*. Rowman & Littlefield (2002): 219-246.

	pozitivní účinky	negativní účinky
důraz na současný rozvoj kapitalismu	cesta ke svobodě přes volný trh <i>neoliberální ekonomie, Washingtonský konsensus</i>	teorém nemožnosti <i>Jon Elster, David Ost, (Claus Offe)</i>
důraz na dědictví komunistického systému	kladné prvky v odkazu komunismu <i>David Stark, László Bruszt, Valerie Bunce</i>	dědictví leninismu <i>Ken Jowitt, Amitai Etzioni, Claus Offe</i>